

AJAS PAŠIN VAKUF U VISOKOM

Dženana Arnautović, MA

Sažetak

Ajas, sin Abdulhajjev, bosanski, hercegovački i ćustendilski sandžakbeg, paša, vojskovođa i vakif, ostavio je Visokom i Sarajevu značajan vakuf o čemu svjedoči vakufnama iz 1477. godine. Vakufnama je napisana u Sarajevu u periodu od 23.6. do 2.7. Original je vakufname izgubljen, ali su sačuvana dva zvanična i jedan privatni prepis. Na osnovu podataka iz vakufname moguće je zaključiti da prve konture naselja osmanskog tipa Visoko dobija prije 1477. godine angažovanjem Ajas-paše koji je podigao jedan hamam, most na rijeci Bosni i nekoliko dućana. Do kraja treće decenije 16. stoljeća podignuta je i tekija, prva džamija i mekteb. Radi se o kompleksu građevinskih objekata koji su imali privredni, komunikacioni i humanitarno-prosvjetni karakter koje je Ajas-paša dao podići u vidu svoje zadužbine, a koji će predstavljati početno jezgro, privredni centar novog naselja koji se formira na prostoru srednjovjekovnog trga.

Spomen džamije pod imenom Ajas-pašina nalazimo 1704. godine nakon što ju je srušio Eugen Savojski tokom svog pohoda na Bosnu. Nove mahale, kao dio urbanog razvoja naselja, nose imena utemeljivača zadužbina. U tom kontekstu razlikujemo i Mahalu zavije Ajas-paše koja je brojala 69 domaćinstava. Glavni visočki vakif podigao je zadužbine za dobrobit svih ljudi, međutim sve su nestale i nikada nisu obnovljene. Na ovog bosanskog pašu danas nas podsjećaju samo poneki sačuvani dokument i vakufnama.

Ključne riječi: Ajas-paša, Visoko, vakufnama, vakif, vakuf, tekija, džamija, mekteb, most.

Ajas-paša i vakufnama

Ajas, sin Abdulhajjev, bosanski, hercegovački i ćustendilski sandžakbeg, paša, vojskovođa i vakif ostavio je Visokom i Sarajevu značajan vakuf o čemu svjedoči vakufnama iz 1477. godine. Kreševljaković u studiji o Visokom navodi kako Ajas-begov vakuf u Visokom nije stajao daleko od njegovog zavičaja, s obzirom da je on glavni visočki vakif. Kako je navedeno u vakufnami, Ajas-beg je bio sin Abdulhajjev. Po razlaganju Bašagića i Truhelke ovakvim i sličnim imenima nazivali su svoje očeve oni sinovi Hercegovine koji su prešli na islam dolaskom Osmanlija, a nije im odgovaralo da se zna da im očevi nisu bili muslimani.¹

¹Hamdija Kreševljaković, „Visoko“, u: Novi Behar, godište VIII, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1934, 8.

Međutim, nedovoljno biografskih podataka o Ajas-paši trenutno ne dozvoljava izvođenje konkretnijih zaključaka o njegovom porijeklu. Prvi pomen Ajas-paše datira od 26. aprila 1470. godine kada je u Dubrovniku odlučeno da se pošalje poslanstvo vojvodi Ajasu u Vrhbosni.² Prethodnik Ajas-paše Isa-beg Ishaković spominje se posljedni put kao sandžakbeg u Vrhbosni 20. februara 1470. te je na osnovu ovog podatka moguće zaključiti da je Ajas-paša postao bosanski sandžakbeg negdje u međuvremenu. Ajas-paša na funkciji bosanskog sandžakbega ostaje sve do 9. januara 1475. godine. Truhelka pronalazi spomen o njemu u dubrovačkim zapisima u svakoj godini od 1470. do 1475. te navodi da je tu funkciju obavljao još i u augustu 1475.³ U drugoj polovini 1475. godine izvršene su veće promjene unutar poretka u sandžacima. Tako je za sandžakbega u Vrhbosni postavljen Bali-beg Malkočević, a za hercegovačkog sandžaka Pašajigit-beg.⁴ Nakon izbora novog sandžakbega Bali-bega Malkočevića oskudni su podaci o Ajas-paši, sve do dana obznaniavanja njegove vakufname 1477. godine

Za potrebe pisanja vakufname Ajas-paša lično se pojavio na šerijatskom sudu u Sarajevu bez svog komornika i tumača te pretočio svoju odluku u vakufnamu. U vakufnami se navodi da je Ajas-paša mutesarif, upravitelj Bosanskog sandžaka. Prema tome, on je prije datuma pisanja vakufname ponovo bio vraćen na položaj bosanskog sandžakbega. To se moglo desiti poslije 10. decembra 1476. kada se na tom položaju posljednji put spominje Bali-beg Malkočević.⁵ Na ovom položaju ostat će skoro sve do 27. septembra 1477. kada se u Vrhbosni spominje novi sandžakbeg Sulejman. Spomena o Ajas-paši nema sve do 2. oktobra 1478. godine kada dolazi na mjesto hercegovačkog sandžakbega, a njegov prethodnik Sulejman-beg spominje se posljedni put kao bosanski sandžakbeg 14. jula 1478. Ajas-paša je na položaju hercegovačkog sandžakbega i tokom aprila 1480.⁶ Već početkom juna te godine na tom položaju ponovo je Pašajigit-beg, dok je Ajas-paša bio premješten za sandžaka ćustendilskog, što se vidi iz jednog fermana sultana Mehmeda II datiranog između 31. maja i 9. juna 1480.⁷ Božić je dalje utvrdio da su godinu dana kasnije ponovo izvršene promjene među sandžacima. Tako je Ajas-paša opet vraćen u Hercegovinu na položaj sandžakbega, a Pašajigit-beg smijenjen je prije 16. jula 1481. Vjerovatno nakon osvajanja Herceg Novog, prije 28. januara 1482. Ajas-paša dobija i statusnu titulu paše. Kada je Ajas-paša 1483. osvojio ostatke Hercegovine zemlje: Kotor, Perast i Herceg Novi i bokokotorski stanovnici

² Ivan Božić, „Hercegovački sandžak-beg Ajaz”, u: Zbornik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu, knjiga I, Filozofski fakultet, Beograd, 1948, 64.

³ Ćiro Truhelka, „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive”, u: Glasnik zemaljskog muzeja, XXIII, Zemaljska štamparija, Sarajevo, 1911, 201.

⁴ Ivan Božić, „Hercegovački sandžak-beg Ajaz”, 64.

⁵ Ćiro Truhelka, „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive”, 201-202.

⁶ Ivan Božić, „Hercegovački sandžak-beg Ajaz”, 65.

⁷ Gliša Elezović, „Tursko-srpski spomenici Dubrovačkog arhiva”, knjiga 1, sveska 2, Srpska akademija nauka, Beograd, 1952, 184-185.

su mislili da će ih Turci islamizirati. Ali tako nije bilo, jer su Turci bili vjerni islamskoj toleranciji i držali se principa humanosti, dajući kršćanima sva prava i povlastice, a na njihovu molbu, Turci su im dali zemljište za gradnju crkve koja stoji još i danas. Za tu crkvu im je dao garanciju paša hercegnovski.⁸ Prije oktobra 1483. spominje se Mustaj-beg kao novi sandžakbeg u Hercegovini. Prije 20. juna 1484. godine Ajas-paša se ponovo spominje kao sandžakbeg bosanski. Ali budući da je već 16. aprila 1485. novi bosanski sandžakbeg Sulejman, Šabanović smatra da je Ajas-paša već tada bio mrtav.⁹ Pretpostavlja se da je ukopan u haremu svoje nekadašnje džamije u Sarajevu. Džamija je u potpunosti izgorjela u velikom požaru 1879. godine. Kost i nišane oko džamije vakufska uprava prenijela je na Bakije i tamo pokopala. Danas se na mjestu džamije nalazi hotel Central.¹⁰

Godine 1477. Ajas-paša piše vakufnamu za svoje zadužbine u Sarajevu i Visokom. Vakufnama je napisana u Sarajevu, od 23.6. do 2.7. (sredinom mjeseca rebiul-evela 882. hidžretske godine) Original vakufname je izgubljen, ali su sačuvana dva zvanična i jedan privatni prepis i to:

- zvanični prepis sarajevskog kadije Muhameda Sanduklije iz 1778. godine,¹¹
- zvanični prepis sarajevskog kadije Mustafe Čohadžizade (Čohadžić) iz 1816. godine,¹²
- prepis Muhamed Enveri Kadića u njegovom rukopisnom zborniku.¹³

Ovo izdanje vakufname priređeno je po prepisima kadija Sanduklije i Čohadžića, ali je u obzir uzet i Kadićev prepis kao i ranija izdanja.

Kad je zapovijednik plemenitih zapovijednika ugledni i poštovani upravitelj bosanskog sandžaka, Ajas-beg sin Abdulhajjev – neka ga svevišnji Bog sačuva od nesreće i nasilja! – spoznao da je ovaj ništavni svijet prolazan i kad se uvjerio da ovaj svijet – stjecište nevolja – nije vječan, da je to kuća iz koje valja umaći, a ne dom u kome će se stalno boraviti; da ovaj svijet nije trajan nego da je izložen propasti; da on okreće leđa onome ko za njim teži, da je onaj koji je spoznao njegovu slast shrvan.

⁸ „Novi behar“, br.1, god. VI, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 1932, 210.

⁹ Hazim Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, u: Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda po turskom vladavinom, br. 2, Orijentalni institut u Sarajevu, 1952, 34.

¹⁰ „Preporod“, br.16/618, god. XXVII, 1997.

¹¹ U ovome prepisu nedostaje završni dio vakufname u kome su navedena imena svjedoka. Na tome prepisu nema nikakvih potvrda. Hazim Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, 29.

¹² Ovaj prepis je potpun i ima dvije starije potvrde. Hazim Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, 29.

¹³ Ovaj je prepis napravljen prema spomenuta dva zvanična prepisa tako da je glavni tekst uzet iz prvog a imena svjedoka iz drugog prepisa. Potvrde su i u ovom prepisu izostavljene. H. Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, 6.

Ovdje (na ovome svijetu) ni jedan božiji poslanik i pored svog poslanstva nije vječno ostao.

Isto tako ni jedan silnik i pored sve svoje sile – nije vječno ostao.

(Kad je sve to spoznao) on je u sjednici gdje se sudi po časnom pejgamberovom (prorokovom) šerijatu i uzvišenom i odabranom muslimanskom skupu na sljedeći način svojevoljno izjavio, i pozivajući se na svoju plemenitu dušu očitovao jezikom koji je tumač njegovih misli i lično i samostalno, bez svog komornika i tumača, stavio do znanja da je on u stanju u kome mu je zakonom dopušteno svako raspolaganje i u kome mu zakon priznaje svako poklanjanje – uvakufio punovažnim vakufljenjem i zavještao izričitim zavještanjem svoja sljedeća nekretna dobra koja su njegovo puno pravo i bezprijeporna svojina, a koju on drži u svojoj ruci i raspolaganju na osnovu šerijatskih isprava.

[...]

Dalje je zavještao svoje kupatilo, dućane i vrt koji se nalaze u selu Visokom. Budući da su i oni poznati po imenu spomenutog zakladnika i kao njegovi, stoga ni njima nije potrebno navoditi granice. Sve je on to kao zadužbinu (vakuf) predao upravitelju (svoga vakufa).

Od njihovih prihoda odredio je po pet aspri (akče) dnevno onome ko bude imam njegove džamije, koju je podigao u spomenutoj varoši Sarajevu, a po pet aspri dnevno onome ko bude učitelj u školi, koju je podigao u blizini spomenute džamije, po dvije i pola aspre dnevno onome ko bude mujezin u spomenutoj džamiji, po pola aspre (dnevno) za rasvjetu i prostirku spomenute džamije, tri aspre dnevno za potrebne popravke spomenute džamije, škole kao i mosta, koji je podigao na rijeci Bosni (nije stajao daleko od današnjeg mosta na istoj rijeci u Visokom). Onome ko će biti upravitelj njegovih zadužbina odredio je pet aspri dnevne plate, a onome ko bude nadzornik odredio je po tri aspre (dnevno).

Prilikom zavještanja postavio je uslov ovako:

Neka uprava nad svim gore označenim nekretninama kao i svi poslovi i potrebe vakufa, i svi popravci i opravci budu u rukama onoga koji bude nadziratelj moga vakufa, i neka se sve radi onako kako on bude znao i umio. Svi poslovi i potrebe neka se podmiruju rukom nazirovom.

Spomenuti zakladnik postavio je kao uslov još i to da upravu i nadzor nad svojim vakufom zadržava doživotno lično za sebe. Dalje, postavio je uslov i odredio da iza njegove smrti (te dužnosti pripadaju) najčestitijim od djece njegovih oslobođenih robova. A ako i oni izumru onda (to pripada) najbližim njegovim rođacima od najbližeg pa dalje (po stepenu srodstva). A ako i oni izumru neka se (izbor upravitelja i nadziratelja) prepusti odluci kadije toga vremena.

Dalje je postavio uslov:

Neka svi poslovi vakufa i obračuni mutevelije budu ovisni, vezani i prepušteni odobrenju nadziratelja mog vakufa, neka on pazi na uslove i ograničenja i neka se marljivo stara za spomenute izdatke (da se troše u namijenjene svrhe).

Tako je uvakufio i postavio uslove ispravnim i na šerijatu zasnovanim vakufljem i izričitim zavještanjem, koje se ima poštovati tako da se to ne može ni prodati, ni pokloniti, ni naslijediti sve dok Bog ne ostane jedini gospodar zemlje i svega što je na njoj. On je najbolji nasljednik.

Svjedoci čina:

Hadži Husein, sin Hadži Alije;

Hadži Ahmed, sin Jakubov, sudski pozivar (muhezir);

Mehmed-aga, sin Abdullahov, starješina muhezira;

Mevlana Muslihuddin, pisar;

Ali-beg, sin Abdullahov, spahija;

Husejn-beg, sin Abdullahov, čauš;

Mehmed-beg, sin Abdullahov, kapidži-baša Visoke Porte.¹⁴

Čini se zanimljivim spomenuti podatak iz knjige „Jezik i grafija krajišničkih pisama“ gdje autorica Nakaš u posebnu grupu izdvaja pisma čiji su pisari nastojali poštovati manir carigradske grafije, ali u čija pisma se probija jedan broj ikavizama iz njihove dijalekatske podloge. To su uglavnom pisma bosanskih namjesnika u vezi s gradom Visoko ili za neka druga mjesta centralne bosanske oblasti. Za primjer navodi dva pisma Ajas-paše. Jedno pismo je iz perioda 1481–1482. godine u kojem se Ajas-paša navodi kao gospodar Zemlje hercegovine, a u drugom pismu iz 1484. kao gospodar Bosne.¹⁵

¹⁴ Hazim Šabanović, „Dvije najstarije vakufname u Bosni,“ 33–37.

¹⁵ Lejla Nakaš, Jezik i grafija krajišničkih pisama, Slavistički komitet, Sarajevo, 2010, 89.

Vakuf u Visokom

Kada je riječ o Visokom još uvijek nije moguće sa sigurnošću utvrditi kada su se Osmanlije učvrstile ovdje, premda u izvorima osmanske provenijencije stoji da je ovo područje i prije konačnog pada srednjovjekovne bosanske države pod osmansku vlast bilo u sastavu Osmanskog carstva.¹⁶ O prvim decenijama razvoja Visokog pod osmanskom upravom vrlo malo se zna. Skromni uvid u to prvo doba donose sačuvane vakufname, koje imaju važnu historijsku, pravnu, umjetničku i jezičku vrijednost. Vakufski objekti sa značajnom arhitekturom, u kojima je bio skoncentrisan sav vjersko - prosvjetni, kulturni i privredni život, činili su urbane kosture svih gradova.¹⁷

Tokom osmanskog perioda Visoko je prošlo kroz različite faze urbanog i arhitektonskog razvoja. Na osnovu informacija iz vakufnama moguće je uočiti da je Visoko na samom početku osmanske vladavine bilo selo da bi za kratko vrijeme postalo kasabom, što u osmanskoj terminologiji predstavlja naselje sa urbanim karakteristikama, koje neophodno moraju sačinjavati i javni i infrastrukturni elementi, koji ga u tom smislu jasno odvajaju od sela. Da bi jedno selo postalo kasabom bilo je potrebno ispuniti uslove, kao što je postojanje stalno naseljenog muslimanskog stanovništva, najmanje jedna džamija, trg, odnosno čaršija i održavanje sedmičnog pazara.¹⁸ U konačnici, Visoko postaje nahija i tu funkciju i ulogu će imati sve do austrougarske okupacije 1878. godine.

Na osnovu podataka iz vakufname moguće je zaključiti da prve konture naselja osmanskog tipa Visoko dobija prije 1477. godine angažovanjem Ajas-paše koji je podigao jedan hamam i nekoliko dućana. Do kraja treće decenije 16. stoljeća podignuta je i tekija, prva džamija, mekteb, te jedan most. Radi se o kompleksu građevinskih objekata koji su imali privredni, komunikacioni i humanitarno-prosvjetni karakter koje je Ajas-paša dao podići u vidu svoje zadužbine, a koji će predstavljati početno jezgro, privredni centar novog naselja koji se formira na prostoru srednjovjekovnog trga.¹⁹ Nove mahale, kao dio urbanog razvoja naselja, nose imena utemeljivača zadužbina. U tom kontekstu razlikujemo i mahalalu zavije Ajas-paše, koja broji 69 domaćinstava. Nakon 1570. godine izvršeno je administrativno spajanje mahale zavije Ajas-paše i mahale Čekrekči Muslihudina zbog depopulacija stanovništva i njihove teritorijalne povezanosti.²⁰

¹⁶ Hatidža Čar-Drnda, „Teritorijalna i upravna organizacija visočke nahije do početka 17. stoljeća“, u: Prilozi za orijentalnu filologiju, br. 37, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1987, 185.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Adem Handžić, „O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću“, u: Prilozi za orijentalnu filologiju, sv.15, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo, 1975, 134.

¹⁹ Hamdija Kreševljaković, „Visoko“, 26–28.

²⁰ Aladin Husić, „Visoko i okolina u vrijeme osmanske vladavine: upravna organizacija, konfesionalne, demografske i privredne prilike“, JU Zavičajni muzej Visoko, Visoko, 87.

Značajnu ulogu u urbanom razvoju Visokog odigralo je podizanje zavije koja, na zahtjev Ajas--paše, biva izgrađena. Ona je ujedno i prvi poznati objekat duhovne namjene u Visokom. Sama zavija spominje se prvi put 1489. godine, dok joj u vakufnami nema spomena, što znači da je osnovana nakon 1477. godine.²¹ Za ovu tekiju nema pouzdanih podataka gdje je svojevremeno bila locirana, a jedna od logičkih pretpostavki jeste da se nalazila na mjestu današnje uličice Tekija, koja je po tekiji vrlo vjerovatno dobila ime. Ukoliko se objekat tekije ubicira u istoimenu ulicu, može se pretpostaviti da ju je 1871. uništila nabujala rijeka Fojnica.²² Uz ostale zadužbine u Visokom Ajas--paša je podigao i jedan most na rijeci Bosni. Lokalitet i druge pojedinosti o mostu nisu poznate. Jedino što je poznato jeste da je iz gotovine koju je ostavio predvidio tri aspre dnevno za potrebe popravke spomenute džamije, mekteba, kao i mosta koji je podigao na rijeci Bosni.²³ Prvi mektebi u Visokom spominju se još od 1477. godine. Pretpostavlja se da je prvi sagrađeni mekteb bio Ajas-pašin.²⁴ Spomen džamije pod imenom Ajas-pašina nalazimo tek 1704. godine nakon što ju je srušio Eugen Savojski tokom svog pohoda na Bosnu. Spominje se kao džamija koju bi najlakše bilo popraviti nakon rušenja.²⁵

Ovim vakufom, osim što je Visoko dobilo značajne urbane sadržaje, riješena su i vitalna pitanja funkcioniranja grada. Uvakufljeni objekti zadovoljavali su higijenske, privredne, komunikacione, duhovne i obrazovne potrebe grada. Predstavljali su temelje budućeg dijela grada.

Zaključak

Visoko leži na ušću rijeke Fojnice u Bosnu, gdje se počevši od ovog sastava niz rijeku Bosnu pruža Visočko polje, jedno od najplodnijih u dolini. Upravo plodnost tla, obilje vode te žitorodne doline razlog su naseljenosti ovog kraja još od najstarijih vremena. Osmansko osvajanje srednjovjekovnog grada Visoki, oko 1463. označava novi urbani razvoj koji je započinjao izgradnjom islamskih vjerskih, kulturnih, obrazovnih i upravnih kao i privrednih

²¹ Ibid, 91.

²² Esad Durajlić, Islamski sakralni objekti iz osmanlijskog perioda na području općine Visoko, Gradska groblja, Visoko, 2011, 209.

²³ Aladin Husić, „Visoko i okolina u vrijeme osmanske vladavine: upravna organizacija, konfesionalne, demografske i privredne prilike“, 100.

²⁴ Ibrahim Krzović, Bijela džamija u Visokom, Svjetlost, Sarajevo, 1980; Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ, br.1, god. XLV, Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, Sarajevo, 1982, 385.

²⁵ U popisu mahala – mahala zavije umrlog Ajas-paše, zajedno s mahalom M. Čekrekčije navode se hatib i dva mujezina. Dakle, riječ je o značajnijem objektu. Osim toga, izričito se spominje vakif spomenute džamije, kao i službenici vakufa: kajim i mutevelija. Godine 1570. imamo indicije o postojanju džamije upravo na prostoru Ajas-pašine i Muslihudinove mahale. Tada se tri lica spominju kao havadže : Bajazid sin Karagoza, Timur sin Mehmeda i Gazanfer sin Alagoza. vidi: Aladin, Husić, „Visoko i okolina u vrijeme osmanske vladavine: upravna organizacija, konfesionalne, demogorafske i privredne prilike“, 91.

institucija iz čijih sredstava su se održavali navedeni objekti. Tokom osmanskog perioda Visoko je prošlo kroz različite faze urbanog i arhitektonskog razvoja. Od sela, preko kasabe, do nahije što će i ostati sve do austrougarske okupacije 1878. godine.

O prvim decenijama razvoja Visokog pod osmanskom upravom vrlo malo se zna. Skromni uvid u to prvo doba donose sačuvane vakufname koje imaju važnu historijsku, pravnu, umjetničku i jezičku vrijednost. Najznačajniji visočki vakif Ajas bio je bosanski, hercegovački i čustendilski sandžakbeg, paša i vojskovođa. Upravo prve urbanističke konture Visoko dobija prije 1477. kada Ajas-paša gradi hamam i nekoliko dućana. Navedeni objekti zabilježeni su u njegovoj vakufnami napisanoj od 23.6. do 2.7.1477. godine, a predstavljali su početni privredni centar novog naselja formiranog na prostoru srednjovjekovnog trga. Do kraja 16. stoljeća podiže i džamiju, tekiju, mekteb i most. Na osnovu navedenih podataka moguće je zaključiti da Visoko, već na početku osmanskog osvajanja, dobija osnovne komponente koje su činile sastavni dio jednog naselja. Također, kako bi se naglasio značaj uvakufljenih objekata, neophodno je spomenuti da su mahale, kao novi dio urbanog razvoja naselja osmanskog tipa, nosile nazive svojih vakifa. U tom kontekstu razlikujemo i mahalalu zavije Ajas-paše.

Nažalost, svi objekti koji su bili dijelom Ajas-pašinog vakufa u Visokom i koji su činili prvi zametak visočke čaršije vremenom su nestali i nikada nisu obnovljeni. Samim time nestala je i svijest o važnosti uloge vakifa u formiranju Visokog kao naselja osmanskog tipa. Kao jedini spomen na Ajas-pašin vakuf ostaje njegova vakufnama.

AYAS PASHA'S WAQF IN VISOKO

SUMMARY

Ayas, son of Abdulhaji, sandžakbeg of Bosnia, Herzegovina and Čustendil, pasha, military leader and vakif, left a significant endowment to Visoko and Sarajevo, as evidenced by endowment from 1477. The document was written in Sarajevo in the period from 6/23 to 2/7. The original document has been lost, but two official and one copy has been preserved. Based on the data from the document it is possible to conclude that Visoko received first contours of the Ottoman type settlement before 1477. with the involvement of Ajas pasha who built a hammam, the bridge over the river Bosnia and several shops. By the end of the third decade of the 16th century the first tekke, the first mosque and islamic school were built. It is a complex of constructions that had an economic, communication and humanitarian-educational character which Ayas pasha had built in the form of his endowment and which will represent the initial

core, the economic centre of the new settlement that is being formed in the area of the medieval square.

A significant role in the urban development of Visoko was played by the construction of the tekke. It is also the first known object of spiritual purpose in Visoko. Ayas pasha also built a bridge over the Bosnia river. The location and other details about the bridge are unknown. The first Islamic schools in Visoko are mentioned since 1477. It is assumed that the first built Islamic school was Ayas's pasha. We find the memorial mosque under the name of Ayas pasha in 1704 after it was demolished by Eugene of Savoy. The new parts of the Visoko, as part of the urban development of the settlement bear the names of the founders of the endowments. In this context we also distinguish the Ayas pasha tekke's mahala which had 69 households. The main vakif of Visoko raised endowments for the benefit of all people, however, they all disappeared and were never restored. Today, only a few preserved documents and endowments remind us of this Bosnian pasha.

IZVORI I LITERATURA

Štampa

- *Glasnik vrhovnog islamskog starješinstva u SFRJ*, Sarajevo: Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, 1982, 385.
- *Novi behar*, Sarajevo: Islamska dionička štamparija, 1932, 210.
- *Preporod*, Sarajevo: Bošnjačka zajednica kulture, 1997.

Knjige

- Durajlić, E. (2011): *Islamski sakralni objekti iz osmanlijskog perioda na području općine Visoko*, Gradska groblja, Visoko.
- Krzović, I. (1980): *Bijela džamija u Visokom*, Svjetlost, Sarajevo.
- Nakaš, L. (2010): *Jezik i grafija krajišničkih pisama*, Slavistički komitet, Sarajevo.

Članci

- Božić, I. (1948): „Hercegovački sandžak-beg Ajaz”, u: *Zbornik Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu*, Filozofski fakultet, Beograd.
- Čar-Drnda, H. (1987): „Teritorijalna i upravna organizacija visočke nahije do početka 17. stoljeća”, u: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.
- Elezović, G. (1952): „Tursko-srpski spomenici Dubrovačkog arhiva”, Srpska akademija, Beograd.

- Handžić, A. (1975): „O formiranju nekih gradskih naselja u Bosni u XVI stoljeću“, u: *Prilozi za orijentalnu filologiju*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo.
- Husić, A. (2021): „Visoko i okolina u vrijeme osmanske vladavine: upravna organizacija, konfesionalne, demografske i privredne prilike“, u: *Visoko i okolina kroz historiju 2*, JU „Zavičajni muzej“ Visoko, Visoko.
- Kreševljaković, H. (1934): „Visoko“, u: *Novi Behar*, Islamska dionička štamparija, Sarajevo, 8.
- Šabanović, H. (1952): „Dvije najstarije vakufname u Bosni“, u: *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda po turskom vladavinom*, Orijentalni institut u Sarajevu, Sarajevo,.
- Truhelka, Ć. (1911): „Tursko-slovenski spomenici dubrovačke arhive“, u: *Glasnik zemaljskog muzeja*, Zemaljska štamparija, Sarajevo.